

Štěpán Kučera

LIDSKOST V DIVOČINĚ

Gorilí táta v Africe je poslední část volné trilogie spisovatelky **Markéty Pilátové** věnované gorilám. Na první knížce *Gorilí táta* (2013) spolupracovala s ošetřovatelem **Markem Ždánským**, druhou s titulem *Co vyprávěla gorila* (2019) napsala sama a v letošní publikaci se vrací ke spolupráci se Ždánským – podmanivě zachycuje jeho výpravy do Ugandy, Kamerunu, Rwandy a Konga za pozorováním i ochranou goril. Knížka je určená mládeži, ale osloví též dospělého, který má rád vyprávění o divoké přírodě a dobrodružných cestách.

Gorily stejně jako lidé dokážou prožívat hluboké psychické stavy

Markéta Pilátová

A jak Markétu Pilátovou obohatilo literární putování do afrických pralesů?

„Co mě nejvíc zaujalo a taky naplnilo naděje, je samotný projekt zachrany goril v divočině – že se díky němu podařilo gorily dostat z kategorie kriticky ohrožených zvířat, a to i díky aktivnímu zapojení místních obyvatel,“ vypráví autorka. „Mám na mysli nápad s pozorováním goril ve volné přírodě, jejich postupné navyknutí si na stopaře a posléze na turisty. Ten přístup je unikátní v tom, že se nesnaží za každou cenu od sebe oddělovat divokou přírodu a lidi a je-

jich životy. Během psaní jsem si musela neustále klást spoustu otázek tohoto druhu – třeba jestli měla, anebo neměla pravdu bioložka Dian Fosseyová, která byla velkou ochránkyní goril, a zároveň by s tímhle projektem určitě nesouhlasila, protože by podle ní příliš zasahoval do fungování divočiny.“

Právě zdůraznění propojenosti antropocenního světa, v němž těžko může existovat „nedotčená“ příroda sama o sobě, patří k nejdůležitějším motivům *Gorilího táty v Africe*. Druhý silný motiv s tím souvisí – jde o nalézání překvapivých vztahů mezi námi a našimi „ochlupenými bližními“ (řečeno se Stanislavem Komárkem).

„Gorily stejně jako lidé dokážou prožívat hluboké psychické stavy,“ říká autorka. „V první knížce *Gorilí táta* je popsána scéna, kdy chtějí při povodních spáchat ze zoufalství sebevraždu, v *Co vyprávěla gorila* trpí gorilí mládě krizí identity, v nové knížce zase gorily v divočině truchlí za mrtvé.“

Zmíněná pasáž z *Gorilího táty v Africe*, popisující, co následuje po smrti člena gorilí tlupy, je skutečně pozoruhodná. Gorily se tu chovají jako lidé, sešednou se kolem mrtvého druhá a loučí se s ním.

„Je to opravdu zvláštní, protože gorily v zoologické zahradě tohle nedělají. Je možné, že v zajetí o tuhle schopnost, smutek divočiny, přicházejí.“

Dalo by se předpokládat, že člověka budou více připomínat gorily chované v zajetí, kde lidopi malují obrazy nebo se učí znakovou řeč. Zdá se ale, že přinejmenším ve vztahu ke smrti je to naopak, že *lidštější* jsou gorily ve své divokosti.

Markéta Pilátová, Marek Ždánský i nakladatel celé trilogie Novela bohemia si propojenost světa a blízkost mezi jeho obyvateli dobře uvědomují – proto vytvořili knížku *Gorilí táta v Africe* jako nástroj porozumění i pomoci; deset korun z každého prodaného výtisku věnují některému z projektů ochrany volné přírody.

Autor je spisovatel a redaktor Salonu.

výběr salonu, knihy

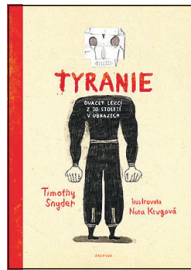
Timothy Snyder, Nora Krugová: Tyranie
Dvacet lekcí z 20. století v obrazech
knihu vybral Jakub Šofar

Snyderova kniha *Tyranie* (2017), která je jakousi příručkou rozpoznání autoritářství a ochrany před ním, se stala, i díky překladům do více než čtyřiceti jazyků včetně češtiny, světovým bestsellerem. To v současném světě zase není až tak výjimečné, důležité je, že kniha vyvolala velkou debatu, ozvaly se i kritické hlasy kvůli poněkud zjednodušenému autorovu pohledu. Ilustrované vydání, na němž se podílela německo-americká umělkyně Nora Krugová, pak zpřístupňuje Snyderův text ještě širšímu publiku. Použitím kreseb a koláží se Krugová podařilo posunout autorův apel k nenásilné a přes všechny tragické souvislosti až poetické edukaci. Z epilogu nechme zaznít jednu, tolikrát opakovanou větu: *Zapomněli jsme na dějiny, a pokud si nedáme dobrý pozor, přeslechneme jejich varování.*

Přeložil Martin Pokorný. (Prostor)

Simona Bohatá: Klikař Beny
knihu vybral Jakub Šofar

Napsat dnes o nějaké knize, že je to „sociální román“, rovná se vstupence na hanbu... Pro *Klikaře Benyho* Simony Bohaté ale lepší popis nenajdeme. Brutální likvidace starého Žižkova v osmdesátých letech 20. století znamenala též zásah do života jeho obyvatel. I o tom byla autorčina novela *Všichni sou trapný* (2019). Na ni částečně navazující román o klukovi, pro něhož jsou přátelé ze sběrných surovin mnohem důležitější než rodiče, pak přímo popisuje poslední dekádu normalizace z pohledu těch už tehdy „vyločených“. Také oni mají své tužby, rituály, radosti a smutky. A představy, co je a co není fér. Beny, ten flákač, kterému se podaří vyhnout vojně, najednou objeví krásu fotografování, má na to „voko“ a začíná se prosazovat v oboru. Žádná ideologie, žádné historické vycpávky, žádné bédování ani mudrování. Jen snaha balancovat na hraně a žít. Vlastně tak trochu, s přivřením obou očí, sentimentální čtení. Ale povedené. (Host)

Znovu vychází kniha E. F. Schumachera *Malé je milé* Co je vlastně pokrok?

Naďa Johanisová

Jak by vypadala ekonomie, které by záleželo na lidech a na přírodě? To je základní otázka, kterou si ve své knížce *Malé je milé* položil britský ekonom německého původu Ernst Friedrich Schumacher (1911–1977).

Kniha vyšla anglicky poprvé v roce 1973, v době vrcholící ropné krize, a rychle se stala světovým bestsellerem. Schumacherův koncept „buddhistické ekonomie“ zaujal média a úsloví „small is beautiful“ našlo trvalé místo v diskusích o řešení ekologické krize i o roli, jakou v ní hraje ekonomické myšlení. Nyní vychází knížka díky nakladatelství Kořeny v mém překladu v reedici česky. Proč ji ale vlastně, po téměř padesáti letech, ještě číst?

První důvod, proč dnes číst Schumachera, spočívá v nadčasovosti jeho sdělení. Schumacher se táže po hlubších příčinách současné krize – která se od jeho doby dále prohloubila – a klade otázky za pohodlné pravdy, nad nimiž nás nikdy nenapadlo se do hloubky zamyslet:

Je ekonomie středního proudu objektivní vědou, nebo vychází z určitých nepřiznaných hodnot? Rozleptávají tyto nepřiznané hodnoty i naše morální citění v osobním životě? Je ekonomický růst slučitelný s dlouhodobým přežitím naší civilizace? Je to, co zažíváme v posledních sto letech, skutečně pokrok? Co je vlastně pokrok? Je způsob, jakým člověk nakládá s přírodou, násilím? A jak k tomu přispívá současné ekonomické myšlení? Je běžná firma, jejímž cílem je pouze zisk, součástí problému? Jaké jsou alternativy? Tyto i další otázky Schumacher nadhazuje jaksi mimoděk, s lehkostí a glancem, nezřídka i s humorem.

A to je další důvod, proč si i dnes přečíst Schumachera. Spočívá v jeho svěžím stylu a v naději, která ze stránek autorovy knihy dýchá.

Tato naděje má dvojí podobu. Na jednu stranu je to Schumacherovo nepravoplné duchovní poselství, které oslovuje nejen náš intelekt, ale i naše srdce. A na stranu druhou je to naopak jistý pragmatismus, který autorovi nedovoluje létat v nadoblačných výšinách.

Kniha se tak stává i dnes inspirací, jak utvářet realitu sociálně a ekologicky příznivým způsobem. Schumacher mimo jiné přináší klíčový koncept přiměřené, středně vyspělé techniky, rozebírá etické a demokratické modely podnikání a volá po nenásilném přístupu v zemědělství, který vnímá půdu, hospodářská zvířata i rostliny nikoli jako zdroje, ale jako živé bytosti.

Honba za andělským růstem

Třetí důvod, proč je tato knížka stále aktuální, je skutečnost, že k řadě Schumacherových vhladů naše společnost teprve dožívá. Podívejme se na některé jeho myšlenky v zrcadle současné doby.

Jedna z nich je idea metafyziky či metaekonomie, tedy tvrzení, že ekonomie nestojí na vlastních nohách, nýbrž je odvozená od našich hodnot a od toho, co je pro nás důležité.

Schumacher tuto myšlenku vysvětluje na příkladu, kdy by ekonomie nevycházela z hodnot industrializující se Evropy 18. století, jak je tomu dnes, ale z hodnot buddhismu, tedy z jednoduchosti a nenásilí.

V tom případě by cílem ekonomické činnosti nebyla snaha omezovat pracovní příležitosti v zájmu finanční efektivity, ale naopak podporovat plnou zaměstnanost

Z výstavy *Buddha zblízka*, která je k vidění v Národní galerii v prostorách pražské Valdštejnské jízdárny do 24. dubna 2022.

a důstojnou a smysluplnou práci. Namísto maximalizace produkce a spotřeby by ekonomie usilovala o zlatou buddhistickou střední cestu a umírněnou spotřebu. A tak dále.

Schumacher klade otázky za pohodlné pravdy, nad nimiž nás nikdy nenapadlo se do hloubky zamyslet

Klíčové Schumacherovo sdělení – totiž, že základní přístupy, cíle, závěry i samotné otázky, které si současná ekonomie klade, jsou zásadně ovlivněny jejím světovým názorem, tedy skrytými předpoklady, z nichž vychází – dosud ve středoproudé ekonomii nerezonuje a učebnice ekonomie se povětšinou stále halí do hávu naivního realismu. Dočítáme se v nich, že ekonomie je pozitivní, objektivní věda, která nestranně nahlíží na (objektivně poznatelnou) realitu a vědecky ji popisuje.

Důležitým tématem byla pro Schumachera i energetika. Autor vyjadřuje obavu, že pokud bude ekonomika zejména v průmyslových zemích nadále růst, hrozí světu za pár dekád fatální ohrožení našel nedostatkem zdrojů energie. A pokud přece objevíme další ložiska fosilních paliv, která pokryjí naši rostoucí spotřebu – říká Schumacher v roce 1973 – narazíme na meze tolerance přírody a obrovské „tepelné znečištění“. A dodává: „To platí pro kterékoli palivo: Pokud jeho spotřebu zvýšíme čtyřnásobně, pak pětinašobně, pak šestinásobně..., dříve nebo později si s problémem znečištění přestane vědět rady.“

Schumacher se snaží doložit, že na destabilizaci přírodního systému má zásadní podíl náš expandující systém ekonomický, orientovaný na stálý růst produkce a spotřeby a jednostranně upřednostňující soukromý zisk. V nejhlubší rovině je podle něj problémem již zmíněná metafyzika, tedy převládající systém hodnot, který oděluje člověka od přírody, přírodě upírá bytostnou hodnotu a spoléhá na to, že technologie vyřeší každý problém.

Toto téma je dnes palčivější než kdy jindy. Evropská unie ve své politické strategii *Zelená dohoda pro Evropu* sice počítá s masivním přechodem na obnovitelné zdroje, respektive bezuhlíkovou ekonomiku, ale zároveň předpokládá další ekonomický růst, a to takový, který „bude oddělen od využívání zdrojů“. Jinými slovy: budeme toho nadále vyrábět a spotřebovávat stále více, ale zároveň bude klesat spotřeba zdrojů a znečištění.

Bohužel – možnost takového „andělského růstu“ či „absolutního decouplingu“, tedy zjednodušené řečeno oddělení ekonomického růstu od jeho environmentálních dopadů, nebyla zatím hodnověrně empiricky prokázána. Přesto nejenom EU, ale i instituce jako OECD či OSN nadále hovoří o „zeleném růstu“.

Západ jako vzor?

S vizí stále expandující ekonomiky souvisí i další metafyzická idea, propustující západní civilizaci. Je to osvícenská představa pokroku, přičemž stejně jako byl pro Marxe předvojem budoucí spravedlivé společnosti proletariát, je v současné představě předvojem pokroku ke světovým zítřkům Západ.

Schumacher se poprvé na delší dobu ocitl v zemi globálního Jihu – v Barmě (dnes Myanmar) – roku 1955. Namísto chudáků, kteří by měli být „rozvíjeni“, však našel spíše chudobu, než na něj hluboce zapůsobila svou duchovní a uměleckou kulturou, důstojností a skromností.

Schumacher popisuje paradox, kdy Barmánek, nedostupující moderní technikou, co má šetřit čas, je sice „neproduktivní“, avšak má oproti běžnému obyvateli techniky pokročilý západní země „obrovskou spoustu času na vlastní zábavu a potěšení“.

Schumacher tak staví otázku za vítou představu lineárního pokroku, v němž je Západ křiveným vzorem k následování. Naopak, ve své kapitole o buddhistické ekonomii se nechává otevřeně inspirovat barmskými duchovními hodnotami.

V pochybnostech o konvenčním modelu rozvoje byl Schumacher v sedmdesátých letech 20. století dosti osamocený. Teprve dnes, v době, kdy s úderem každé nové krize (ekologické, finanční, klimatické, pandemické)

ztrácí příběh pochodu západní civilizace ke světovým zítřkům na přesvědčivosti, nabývá toto téma na naléhavosti. A teprve dnes dožívají proudy myšlení, jako je *postrozvoj*, který odmítá konvenční ideu lineárního pokroku ve smyslu nekritického následování Západu i „rozvíjení“ ostatních zemí k jeho vlastnímu obrazu.

Schumachera by jistě zaujal také silící myšlenkový proud *buen vivir* – *sumak kawsay*, jenž vychází z kosmologie původních obyvatel jihoamerického kontinentu. Jeho ideálem je harmonie, respektive vyvažování protikladů, tedy život „dobrý“, nikoli „stále lepší“. Evropského původu je naopak akademické a sociální hnutí *neriutu*, které stejně jako Schumacher odmítá stálou ekonomickou expanzi a prosazuje obnovení lokálního ukotvení ekonomických dějů, ale i zpomalení a hlubší prožívání naší životní poutě.

V čem dobu nepředběhl

Malé je milé v něčem nedokázalo překročit stín své doby. Marne tu budeme hledat zmínku o měnících se roli žen či o tom, že dominance mužských hodnot může být jedním z kořenů potíží naší současnosti. Problematické jsou některé zmínky o zemích globálního Jihu, které jako by jim upíraly vlastní tvořivost a autonomii. Tyto pasáže o „rozvoji“ jsou v přímém rozporu s řadou jiných, v nichž Schumacher naopak svou dobu výrazně předběhl.

A konečně je tu fakt, že Schumacher v knize vyzývá k osobní transformaci, ale příliš nezmiňuje institucionální systémové změny. Ač ekonom, nehovoří o roli peněz, finančnictví, zdanění a veřejných výdajů při formování *statu quo* ani o nutnosti jejich reformy.

Přesto zůstává *Malé je milé* zásadní knihou, která by neměla chybět v knihovně nejen přemýšlivějších ekonomů, ale každého, kdo se zajímá o hlubší souvislosti vícečetné krize naší společnosti.

Autorka je ekologická ekonomka, působí na katedře environmentálních studií FSS MU.

Text je zkrácenou a upravenou verzí předmluvy k diskutované knize.